

Катерина Дребницька
Київ

Визначено, що реалізація мовних стратегій є одним з найбільш актуальних завдань сучасної освітньої політики. Зазначено, що економічні проблеми не кращим чином впливають на впровадження державної мови в систему освіти України. В країні досі відсутні наукові центри, які б займалися науковими дослідженнями різних регіонів, вельми необхідними для створення оптимальної моделі державної мовної політики. Показано, що однією з головних політичних суперечностей сьогодення, що виявляє себе у загальносвітовому масштабі, впливаючи і на впровадження державної мови в систему освіти України, є суперечність між прагненням до все більшого зближення між народами та їхнім бажанням зберегти свою етнокультурну самобутність. Визначено, що педагогічні суперечності, пов'язані з впровадженням державної мови в систему освіти України, виникають за кількома основними напрямками: недостатній рівень професійного володіння викладачами українською та іншими (іноземними) мовами, замала кількість підручників, навчальних посібників, нормативної документації, недостатня збалансованість навчального процесу з точки зору співвідношення вивчення української та іноземних мов.

Ключові слова: людина, освіта, культура, мова, виховання.

Динамічний розвиток вітчизняної освіти на початку ХХІ століття має ґрунтуватися на чіткому визначенні її стратегічних пріоритетів та їх послідовній реалізації. До таких пріоритетів у сучасному українському освітньому просторі належать мовні стратегії.

Передусім варто звернути увагу на визначення цього поняття. На нашу думку, характеристика мовних стратегій лише як механізмів освоєння і користування іноземними мовами в багатомовному культурному просторі [14, 15] є дещо однобічною. Слушно акцентуючи увагу на полікультурності сучасного соціуму, вона не розкриває іншої фундаментальної риси мовних стратегій – необхідності спиратися на всебічне вивчення рідної мови.

У більш загальному вигляді поняття «мовні стратегії», на думку В. Андрущенка й О. Скубашевської, позначає систему технологій, засобів, підходів навчального та позанавчального штибу, які забезпечують вільне володіння рідною і, як мінімум, однією-двома іноземними мовами. Дослідники зазначають, що оновленню і впровадженню мовних стратегій приділяється нині першочергова увага в різних країнах світу. Зокрема, держави Європи усвідомили, що в умовах зміни геополітичної ситуації європейське суспільство стає більш інтерактивним, мобільнішим та більш комунікативним. Тому в наш час інтенсифікація мовних стратегій набуває великого значення, дозволяючи долати мовні бар'єри [1].

До основ загальної мовної стратегії ЄС у сфері освіти, зокрема – у відношенні до інших мов, належать:

- право всіх громадян вивчати та використовувати свою власну державну мову і мови меншин;
- право всіх громадян вивчати щонайменше дві іноземні мови в період обов'язкової шкільної освіти;
- обов'язок усіх урядів заохочувати й підтримувати вивчення іноземної мови після шкільної освіти;
- обов'язок усіх урядів підтримувати багатомовні заходи [1].

Розглянемо, як зазначені основи мовної стратегії реалізуються у вітчизняному освітньому просторі. Аналіз основних проблем і суперечностей у сфері сучасних мовних стратегій освіти України логічно розпочати зі звернення до поняття «державної мови» в українському суспільстві та значення її застосування в системі освіти. Усебічна характеристика становища державної мови на сучасному етапі розвитку України набуває все більшої актуальності. В умовах поступу незалежної української держави мовне питання залишається об'єктом численних дискусій.

Мова – це унікальна характеристика людського суспільства. Як зазначає П. Коппін, часто питання про пізнавальну функцію мови зводиться до дилеми: що таке мова – засіб або форма віддзеркалення дійсності? Відповідь на це питання мислиться у взаємовиключній формі або – або. Насправді ж мова – це передусім сама реальність пізнавальної діяльності людини, саме пізнання з його результатами, які реально існують у суспільстві. Усі результати пізнання постають як мова – система знаків, що мають свої значення [8, 191].

У мові концентрується сама сутність буття людини, історичного буття народу. Це переконливо довели філософи, психологи, соціолінгвісти XIX–XX ст. Звідси постає фундаментальна цінність мови як основи самоідентифікації людини і народу. Звідси ж виникає і її провокативна роль у конфліктах самоствердження на особистісному рівні та на рівні національних спільнот [10, 35].

Українська мова є не лише основою української ментальності, але й загальнолюдських культурних, моральних та етичних цінностей, які склалися на ґрунті народної культури, моралі, традицій, звичаїв та етикету. Одна з найважливіших функцій мови – культурна. Процес навчання рідної мови допомагає краще пізнати свій народ, розвинути почуття особистої відповідальності за її збереження та розвиток [5].

Мова акумулює досвід поколінь, є засобом соціалізації та інструментом урегулювання суспільних, міжетнічних і міжнаціональних відносин. Тому вона є невід’ємним складником розвитку держави. У пріоритетах державної мовної політики, мовних стратегіях реалізується водночас боротьба політичних угруповань та лідерів за домінування, сфери впливу, як у межах своєї нації (держави), так і поза її межами, у зовнішньополітичних відносинах, на міжнародному рівні. Мовні стратегії у цьому зв’язку набувають потужного політичного, економічного і соціокультурного значення: вони утверджуються як засіб (механізм) єднання народів, або ж (за певних обставин) як фактор їх протистояння чи конфлікту [1, 10].

Державна мова відображує особливості політичної культури суспільства, яка змінюється від покоління до покоління разом з її носіями, трансформується через систему ідеологічних уявлень, норм, цінностей, що закріплюють політичний досвід, потужно впливає на перебіг соціально-політичних процесів і має значний регулятивний потенціал. Поряд з економічними та політичними чинниками мова є важливим чинником цілісності нації і нормального функціонування держави. Консолідуючи суспільство, спільна мова стимулює розвиток стійких політичних, економічних, культурних зв’язків на рівні світової спільноти [6, 134].

Досвід засвідчує, що народ, який втрачає рідну мову, поступово віддаляється (відходить) від міжкультурного діалогу – і навпаки, народ, який утверджує свою мову у мовному розмаїтті цивілізації, втягується в цей діалог все більш поважно та інтенсивно. Розвиток і поширення української мови у європейському просторі може бути визначений як необхідна умова участі України в міжкультурному європейському діалозі [1, 11].

Саме тому підтримка державної мови є конституційним обов’язком кожного громадянина. Згідно зі статтею 10 Конституції України, державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [7].

Зазначені конституційні положення, що визначають статус української мови як державної, конкретизуються в інших законодавчих актах. Зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти серед пріоритетних напрямів державної політики визначено «розширення україномовного освітнього простору», «збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови». Стратегія мовної освіти в Україні передбачає опанування державної мови, розвиток високої мовної культури громадян, виховання толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур [12, 7–9].

Ю. Чередник звертає увагу на те, що чітко визначені мета і завдання мовного планування як складової мовної політики держави є стабілізуючим суспільним фактором, який сприяє розвитку національної свідомості й розбудові державного управління. Будь-яка державна мова повинна мати свої стандарти та певні етапи становлення серед яких:

- відбір – один з варіантів мови через ті чи інші причини визнається стандартним. Такий вибір – це політичний процес, що передбачає підвищення престижу мови;

- кодифікація – певна державна установа повинна укласти словники, граматики та інші необхідні матеріали. Саме кодифікація підвищує соціальний престиж мови, змушує вивчати мову, аби говорити і писати правильно, відповідно до встановлених мовних стандартів;

- розвиток функцій – кодифікований варіант повинен обслуговувати усі функції держав (управління, законодавство, бюрократію, науку, освіту). Це передбачає створення нової термінологічної системи;

- визнання – мова повинна бути визнана як національна, тобто як стандартний варіант [16].

Як зазначає О. Скубашевська, мовна проблема не локалізується у сфері суто мовних явищ і відносин, а пов'язана з цілою низкою феноменів, що стосуються соціокультурних аспектів буття суспільства. Для вироблення стратегії державної мовної політики з метою використання її потенціалу у справі консолідації нації необхідно дати відповідь на запитання, в яких аспектах і яким чином мова реалізується як чинник консолідації держави та самоідентифікації нації, визначити взаємозв'язок, взаємовплив мови й інших зрізів суспільного життя – політичних, національних, культурних, регіональних [15].

Пошук відповіді на зазначене питання не повинен оминати *суперечності (економічні, політичні, педагогічні тощо), що супроводжують впровадження державної мови в систему освіти України*. Частина з них має об'єктивний характер, частина пов'язана з наявністю певних обставин суб'єктивного плану. Розглянемо їх детальніше.

Дослідники ринку праці в Україні переконані, що, всупереч усім негараздам на ринку праці в країні, існує досить тісний зв'язок між рівнем освіти та матеріальним становищем. Цей зв'язок виявляється насамперед у тому, що в усіх секторах економіки з підвищенням рівня освіти знижується ризик втрати роботи. Вища освіта стає основним чинником конкурентоспроможності на ринку праці та високих заробітків, про що свідчать значно вищі рівні зайнятості та добробуту осіб із вищою освітою [13, 126]. Не можна заперечити, що оволодіння державною мовою – невід'ємна складова системи вищої освіти.

Однак економічні проблеми не кращим чином впливають на впровадження державної мови в систему освіти України. Зокрема, фахівці занепокоєні тим, що у країні досі відсутні наукові центри, які б займалися науковими дослідженнями різних регіонів, вельми необхідними для створення оптимальної моделі державної мовної політики. Вітчизняні ВНЗ системи державного управління поки що не готують відповідних фахівців, які здатні аналізувати та прогнозувати розвиток мовної ситуації в країні, а відтак, давати наукові рекомендації керівникам країни для правильних кроків у загальнодержавній мовній політиці [4].

Однією з головних політичних суперечностей сьогодення, що виявляє себе у загальносвітовому масштабі, впливаючи і на впровадження державної мови в систему освіти України, є суперечність між прагненням до все більшого зближення між народами та їхнім бажанням зберегти свою етнокультурну самобутність. Потрапляючи в інше культурно-мовленнєве середовище, мовець фактично потрапляє до іншого світу соціокультурних цінностей і мовно-мовленнєвих законів спілкування, що породжує нову суперечність – між прагненням мовця оволодіти декількома мовами для міжкультурного спілкування й необхідністю досконалого володіння своєю рідною та державною мовами в багатонаціональній державі. Відтак виникає низка мовленнєво-культурних проблем, які вимагають серйозних досліджень і їх розв'язання, як-от: багатомовність, полілінгвістична освіта в полікультурному мовленнєвому середовищі, виховання полімовної особистості в полікультурному освітньому середовищі [3, 10].

Педагогічні суперечності, пов'язані з впровадженням державної мови в систему освіти України, можуть бути визначені за декількома основними напрямками:

- недостатній рівень професійного володіння викладачами українською мовою;
- відсутність або замала кількість підручників, навчальних посібників, нормативної документації в окремих галузях виробництва державною мовою;
- збереження можливості вибору мови викладання іноземними студентами при укладанні контракту на навчання [9].

Аналіз практики викладання мовних дисциплін у ВНЗ України засвідчує, що підручники та методичні розробки, які використовуються у процесі навчання, ще недостатньою мірою враховують роль і значення мотиваційної сфери студентів, динаміку смислотворних мотивів навчання в процесі викладання, міру й характер взаємозв'язку мотиваційної готовності до засвоєння знань, до оволодіння способами такого засвоєння з конкретними методичними прийомами. Тому актуальною проблемою є вивчення мотиваційної сфери студентів, вироблення шляхів і методів її корекції та розвитку [2, 232]. В іншому випадку впровадження державної мови в систему освіти України може зіткнутися з байдужістю певної частини студентів або навіть з нерозумінням необхідності такого курсу.

Подібні перспективи визначаються тими психологічними суперечностями, які супроводжують впровадження державної мови в систему освіти України. Зокрема, В. М'яленко, здійснивши пілотажне дослідження мовно-освітніх адаптаційних стратегій респондентів декількох груп, визначає провідні адаптаційні стратегії: досягання соціальної безпеки, кар'єрно-честолюбні стратегії, фінансово-прагматичні стратегії. Так, обстежувані з повною вищою освітою, переважно зорієнтовані на російську мову та культуру, виявляють достатній рівень адаптованості, доволі позитивно реагують на впливи зовнішнього середовища, але при цьому мають відчуття втоми, необхідності пройти через інтелектуальні випробування, складні обставини. Випробувані цієї групи вважають освіту основою своєї успішної кар'єри. Обстежувані, що мають неповну або незакінчену вищу освіту або середню спеціальну, демонструють переважно рефракторні емоційні реакції. Вони надають значення соціальним зв'язкам, використовуючи їх як засоби досягання соціального статусу, бажають, щоб їхні діти навчалися українською мовою, оскільки це допоможе їм зайняти гідне місце в суспільстві. Молодь, яка надає перевагу російській мові, найбільше схильна до переживань щодо власної соціальної захищеності та адаптованості. Водночас молодь, яка використовує обидві мови (українську і російську), обирає дієві шляхи досягання соціальної безпеки. І хоча вони вказують на обидві уподобані мови, з метою реалізації статусно-соціальних домагань ці люди активно використовують українську мову. Для двомовної групи найбільш характерним є кар'єрно-честолюбні орієнтації, на протигагу україномовній молоді [11].

Вивчення мови – української, російської, англійської та ін.. належить до стратегічних завдань розвитку освіти, підвищення її якості. Удосконаленню цього процесу мають слугувати упереджуючі наукові дослідження. На жаль, у вітчизняному освітньому просторі їх палітра, масштаби, а головне – проникаюча здатність, потребують суттєвого посилення.

Література:

1. Андрущенко В. П. Мовні стратегії як чинник освітніх інновацій [Електронний ресурс] / В. П. Андрущенко, О. С. Скубашевська. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_35/Gileya35/F1_doc.pdf.
2. Антонюк Н. М. Вивчення іноземних мов в контексті гуманістичної освіти / Н. М. Антонюк, О. Ю. Титаренко, І. В. Горохова // Вісник Академії адвокатури України. — 2009. — № 1 (14). — С. 228—233.
3. Богущ А. М. Мовна особистість у полікультурному середовищі: теоретичний аспект / А. М. Богущ // Педагогічний альманах. — 2011. — Вип. 10. — С. 10—15.
4. Євсєєва Г. П. Державна мовна політика в Україні: симптоми та синдроми [Електронний ресурс] / Г. П. Євсєєва. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vpabia/2011_9/11.pdf.
5. Зеленська О. П. Мова як складова системи формування особистості у вищій школі [Електронний ресурс] / О. П. Зеленська. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2011_90/Zelenska.pdf.
6. Ковальова Т. В. Державне регулювання мовних відносин в умовах глобалізації / Т. В. Ковальова // Стратегічні пріоритети. — 2009. — № 2 (11). — С. 132—138.
7. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Копнин П. В. Философские проблемы языка / П. В. Копнин // Философия и современность. — М. : Наука, 1971. — С. 187—204.

9. Лопушинський І. П. Стан і перспективи навчання українською мовою у вищій школі України [Електронний ресурс] / І. П. Лопушинський. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpdu/2009_3/doc/1/01.pdf.

10. Медвідь Ф. Державний статус української мови: політико-правові підстави / Ф. Медвідь, Я. Медвідь // Мова і культура нації: зб. наук. пр. — Львів : ЛІВС, 2001. — С. 33—37.

11. М'яленко В. В. Вплив вищої освіти на процеси інтеграції російськомовної спільноти в українське суспільство [Електронний ресурс] / В. В. М'яленко. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em14/content/09mvvsui.htm>.

12. Національна доктрина розвитку освіти // Нормативно-правове забезпечення освіти: у 4 ч. — Х. : Основа, 2004. — Ч. 1. — 144 с.

13. Оксамитна О. Соціально-класові засади освітньої нерівності в Україні / О. Оксамитна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2006. — № 3. — С. 116—136.

14. Скубашевська Т. С. Мовні стратегії у формуванні міжкультурного діалогу у Європейському просторі (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.10 / Т. С. Скубашевська. — К., 2005. — 19 с.

15. Скубашевська О. С. Мовний контекст полікультурного середовища [Електронний ресурс] / О. С. Скубашевська. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_50/Gileya50/F13_doc.pdf.

16. Чередник Ю. Мовне планування як складова державної мовної політики: теоретико-методологічний аспект [Електронний ресурс] / Ю. Чередник. — Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dums/2010_1/10cymtma.pdf.

Определено, что реализация языковых стратегий является одним из наиболее актуальных заданий современной образовательной политики. Отмечено, что экономические проблемы не лучшим образом влияют на внедрение государственного языка в систему образования Украины. В стране до сих пор отсутствуют научные центры, которые бы занимались научными исследованиями разных регионов, весьма необходимыми для создания оптимальной модели государственной языковой политики. Показано, что одним из главных политических противоречий нынешнего времени, которое обнаруживает себя в общемировом масштабе, влияя и на внедрение государственного языка в систему образования Украины, является противоречие между стремлением к все большему сближению между народами и их желанием сохранить свою этнокультурную самобытность. Определено, что педагогические противоречия, связанные с внедрением государственного языка в систему образования Украины, возникают по нескольким основным направлениям: недостаточный уровень профессионального образования преподавателями украинского и других (иностраных) языков, малое количество учебников, недостаточная сбалансированность учебного процесса с точки зрения соотношения изучения украинского и иностранного языков.

Ключевые слова: человек, образование, культура, язык, воспитание.

It was determined that the implementation of language policies is one of the most pressing problems of modern education policy. Noted that economic problems are not the best way affect the implementation of official language in the education system of Ukraine. The country is still no scientific centers that would be involved in research in different regions , is very necessary to create an optimal model of state language policy. It is shown that one of the major political differences today , which manifests itself on a global scale , impacting on the implementation of official language in the education system of Ukraine is a conflict between the desire for increasing rapprochement between peoples and their desire to preserve their ethno-cultural identity. Determined that the educational controversies related to the implementation of official language in the education system of Ukraine, having on several areas: lack of professional knowledge teachers of Ukrainian and other (foreign) languages, too small number of textbooks, manuals , documentation , lack of balance training process in terms of value for the study of Ukrainian and foreign languages.

Key words : people , education, culture , language and education.